

Mattsson, Jorma (1983). Tenon lohivedet (työraportti nro 9), 61 s. Moniste.

Teno (norj. Tana, saam. Deatnu) on Euroopan tunnetuimpia lohijokia. Lohen (Salmo salar L.) saalistilastoissa se on (enimmillään 250 t/v) tuottavin Petšoran jälkeen (700 t/v). Teno on lähes luonnonmukainen virta, jossa ei ole voimalapatoja. Tenon sadealue on laaja: 15 690 km². Jokilaaksojen asutus sijoittuu joen alajuoksulle ja suurimpien sivujokien suosiin. Tämän vuoksi saamelaiset asukkaat tuntevat tärkeimmän saaliskalansa lohen liikkuma-alueen vain lähimpien kotivesiensä osalta. Asumattomien latvajokien asema on ollut epäselvä.

Haastattelemalla kesällä 1983 eri puolilla laajaa vesistöaluetta 45 tenoista informanttia saatiin pikainventointina Tenon lohivesistä yleiskuva. Vedet luokitellaan lohivetenä kolmeen luokkaan: I lk (lohikanta on runsas ja säännöllinen) 537 km, II lk (vähäinen ja epäsäännöllinen) 159 km ja III lk (satunnainen) 164 km. Lohivesistä määritellään kutusoraikat, poikaskarikot ja suojasylvänteet. I lk:aan rinnastettavaa kalaväylää (muuttoreittiä, ei kalan lisääntymisaluetta) on 234 km. Tenon lohivesien yhteispituudeksi saadaan 930 km, joka sisältää kalaväylät, I ja II lk:n lohivedet. Tenon pääuoman vaelluspoikastuotannoksi arvioidaan 176 000 - 352 000 smolttia vuodessa (100 - 200 poikasta/ha ja joen 200 m:n keskileveyden mukaan laskettuna). Tenon erinimisiä sivujokia on lohijokina 45. Kala nousee hierarkisesti 4. sivuhaaroihin asti (1 + 15 + 19 + 10).

Sivujokien sadealueiden koolla, jokien virtaamalla ja tavallisimmin jokisuun matalan kynnyksen yli virtaavan vesipatsaan keskikorkeudella ja toisaalta joen lohikannan keskimääräisellä yksilökoolla on selvä positiivinen korrelaatio. Lohi karttaa hitaasti virtaavia ja pehmeäpohjaisia suojokia. Myös erityisen kylmävetinen lähdejoki vähentää sinne kevättulvien jälkeen tulevia nousukaloja. Tenon sivujoissa on omat, niihin perinnöllisesti mukautuneet lohikantansa. Pienimmät populaatiot ovat vain muutamien yksilöiden varassa. Sivu- ja lähdejokien nousukynnyksiä luokitellaan ja nimetään saamenkielisillä alkuperäisnimillään, joita korostetaan. Tenon oloissa noin 2 m:n pystyputous (saam. gorži) estää lohen nousun. Eräissä tapauksissa isokaan järvi ei estä lohta vaeltamasta yläpuolisille kutualueilleen (Manto-, Pulmanki-, Kevo- ja Maskejärvet) mutta toiset järvet estävät (Mieras- ja Vuodasjärvet). Lohen nopeudeksi Tenon oloissa on saatu enimmillään 83 km/vrk matkanopeutena ja n. 40 km/h lyhytaikaisena pakonopeutena.

Lohen määrä on nykyisin ihmisen tehokkaan kalastussäätelyn alaisena. Tenon alueella on vanhoista kalastusmenetelmistä vielä käytössä: n. 320 potkupatopaikkaa (niistä 3 - 4 mertapatoa), nuotta-apajia on yli 100 (toimivia nuotta-porukoita on vain 2 Ylä-Tenon alueella), kulkutusalueita on 55 (yhteispituudeltaan n. 56 km, kalastajia 20 - 30) sekä kosteverkkopaikkoja useita satoja. Viimeinen suuri patonuotta (saam. goldem) vedettiin v. 1948. Tenovuonossa on lohiloukkuja (norj. kilenot) 30 - 50 kpl. Merikalastus verottaa nykyisin yhä suuremman osan Tenonkin lohista. Niinpä pyynnin rajoituksissa ei voida erottaa joki- ja merikalastusta toisistaan.

Ihminen vaikuttaa Tenon lohien määrään ja reitteihin myös epäsuorasti. Jokirantojen siltatyömailla ei ole huomioitu sivujokia vaelluskalojen kulkuväylinä. Riittämättömästi kivettyjen penkereiden massoja kulkeutuu jatkuvasti jokisuihin estäen kalojen nousua. Epäonnistuneimpia siltoja tässä suhteessa ovat Galddaš-, Njil-, Karigas- ja Valjoki, Patoniva ja Keneskoski. Tenon vesien jätevesikuormitus on vielä lähes tutkimatta. Lähin riittävä vesilaboratorio on Rovaniemellä. Pisteotannoin on löydetty mm. suolistobakteereja.

Tenon vesistö on lohivetenä monipuolinen. Sen kalastoa tarkkaillaan nykyisin suomalaisten (RKTL) ja norjalaisten (Miljøvernvedlingen, Vadsø) vuotuisten seurantatutkimusten avulla.